

PLURALIZMUS VÝSKUMNÝCH METÓD V SPOLOČENSKO-VEDNÝCH A HUMANITNE ORIENTOVANÝCH VÝSKUMOCH

Jasna Mažgon

Filozofická fakulta Lublanskej univerzity Lublana

Anotácia: V príspevku sme najskôr podali prehľad námietok, ktoré svedčia v prospech tézy o nekompatibilite medzi kvantitatívnou a kvalitatívnou paradigmatou výskumu. Avšak ďalší vývin v oblasti spoločensko-vedných a humanitných vied stále postupoval v smere približovania a kombinovania oboch výskumných prístupov. Mnohí aktívni teoretici a výskumníci sa začali pridržiavať pravidla a zásady paradigmatického relativizmu. Paradigmatický relativizmus chápeme ako princíp nevyučovania, čo na úrovni výskumu znamená, že sa kombinuje a spája to, čo sa zdalo byť nespojiteľné a nekompatibilné. Vychádzame z predpokladu, že nič nemôže byť bezpodmienečne zavrnuté, teda nemožno vylúčiť nič, čo je možné. V dôsledku toho sa výskum, ako neutrálny technický proces podriaďuje výzve k dialogickému diskurzu súboru výskumných logík a paradigmatických perspektív.

Kľúčové slová: kvalitatívna a kvantitatívna paradigma, pozitívizmus, konštruktivizmus, paradigmatický exkluzivizmus, paradigmatický relativizmus.

Úvod

V predložennom texte predstavíme a budeme analyzovať pomerne rozsiahle obdobie antagonizmu medzi, jednoducho povedané – kvantitatívnou a kvalitatívnou paradigmatou. Toto obdobie prebiehalo spolu s formovaním sa nových výskumných prístupov, ktorých metodológia bola silne poznamenaná aj existujúcou diskusiou. Metodologická a ideologická debata, ktorú predstavíme sa začala a pokračovala ako „paradigmatická vojna“ (Baugarten, 2012, s. 1) Hlavným „jablkom sváru“ v nej bola rozličnosť svetonázorových alebo hodnotových systémov. V spoločenských vedách sa tieto rozpravy odvíjali (a čiastočne sa odvíjajú i teraz) vo vzťahu medzi postpozitivistami a konštruktivistami.

Následne nás budú zaujímať predovšetkým metodologické otázky, ktorých sa dané diskusie dotýkali, menej nás budú zaujímať ontologické a epistemologické rozdiely medzi oboma pozíciami. Predsa sa im však celkom nebudeme môcť vyhnúť, ak chceme podať celostný obraz o rozsahu a význame týchto rozpráv pre spoločenskovedný výskum. Najväčší dôraz budeme klásať na prekonanie bipolárnosti pri utváraní, tzv. kombinovanej metodológie (Tashakkori a Teddie, 2009), ktorá prospieva tak kvantitatívnym ako aj kvalitatívnym metódam.

1. Paradigmatický purizmus ako východisková téza

Základné, diametrálne protikladné paradigmatické modely predstavujú teda pozitivistická alebo empirická a konštruktivistická alebo fenomenologická orientácia. Pozitivistická paradigma je základom toho, čomu hovoríme kvantitatívne metódy, zatiaľčo ku konštruktivistickej paradigme patria kvalitatívne metódy (Guba a Lincoln, 1994). Rozprava medzi týmito dvoma paradigmami sa niekedy pomenovávala ako kvalitatívno-quantitatívna debata (Tashakkori a Teddie, 2009, Fielding a Schreier, 2001).

Tieto paradigmatické protiklady sa prejavovali na rozličných úrovniach, narážali na seba dôležité konceptuálne fenomény akými sú napríklad „podstata reálnosti“ a „možnosť kauzálnej súvislosti“. Žiadna z vedných disciplín spoločenských a humanitných vied sa nemohla vyhnúť manifestácii týchto protikladov medzi paradigmami. Smith a Heshusius (1986, podľa Tashakkori a Teddieho, 1998, s. 4), navrhovali, aby sa už tento dialóg medzi oboma stranami skončil, dôvodiac tým, že nutná nekompatibilitnosť obmedzuje ďalší produktívny rozvoj. Toto stanovisko sa nazývalo „téma o nekompatibilitnosti“. Zastávali ju predovšetkým tzv. paradigmatickí puristi, ktorí ju zdôvodňovali tým, že spájanie kvantitatívnych a kvalitatívnych metód nie je možné práve kvôli nekompatibilitnosti paradigiem, ktoré sú podkladom týchto metód. V súlade s tým boli teoretici a praktici, ktorí sa pokúšali kombinovať dve navzájom si odporujúce metódy, odsúdení na neúspech kvôli inherentným rozdielom vo filozofiách, ktoré sú základom týchto rozličných metód (tamže, s. 11). Y. S. Lincoln napríklad hovorí, že „zmierenie medzi paradigmami na axiomatickom základe nie je možné. Socializačné procesy, spojené s každou paradigmatou, sú príliš odlišné, citové a politické záväzky tak silné, že by kombinovaná stratégia, tak na axiomatickej ako aj na praktickej úrovni sotva viedli k niečomu inému ako k vnútornému nesúladu vo výskumnom procese, k forme diskurzívnej nesúvislosti, ktorá vracia späť výsledky, ktoré sú neupotrebitelné pre oba tábory“ (Lincoln, 1990, s. 81).

Epistemologické a ontologické rozdiely sú teda také veľké, že sa im výskumník musí podriaďovať. T. S. Kuhn vo svojej práci Štruktúra vedeckých revolúcií tvrdí, „že niektoré prijaté príklady reálnej vedeckej praxe – príklady, ktoré v sebe zahŕňajú spolu zákon, teóriu, aplikáciu a inštrumentáciu – ponúkajú modely, z ktorých vychádzajú jednotlivé koherentné tradície vedeckého skúmania“ (Kuhn, 1996, s. 10). Kuhn teda predpokladá, že sú vedeckí pracovníci, ktorých výskumy spočívajú na spoločnej paradigmaty poplatní určitým pravidlám a normám vedeckej praxe. Paradigmaty získavajú status preto, lebo sú úspešnejšie v riešení problémov. Konkurenčnosť je teda základný princíp pri ich uskutočňovaní. Až keď sú prekonané rámce jednotlivej paradigmaty, ak vedcom už nestačia pravidlá, ktoré sú dané zvnútra určitej paradigmaty, pristupujú k formovaniu nového paradigmatického konceptu.

Hlavná výhrada, ktorú kvalitatívni výskumníci formulujú voči kvantitatívnej tradícii, je práve dĺžka tejto tradície, pretože „si (zástancovia kvantitatívne paradigmaty – pozn. J. M) vytvorili hegemoniu počas niekoľkých minulých storočí“. Postpozitivistu, ako „prirodzení“ nasledovníci pozitivismu ešte vždy „kontrolujú publikovanie štúdií, zdroje financií, promočné mechanizmy, dizertačné komisie a ďalšie zdroje moci a vplyvu. Boli prinajmenšom do 80-toch rokov skupina „zasvätcov“ a ešte doposiaľ predstavujú najsilnejší hlas pri profesionálnom rozhodovaní (Guba a Lincoln, 1994, s. 116).

Mnohí vplyvní výskumníci sa vyjadrili v tom zmysle, že sú rozdiely medzi oboma paradigmami prekonané a že rozkol medzi nimi nie je taký veľký, ako ho uvádzali puristi. E. R. House napríklad konštatoval, že táto dichotómia vyviera z „nepochopenia vedy“, potom ako uviedol slabé a silné stránky oboch výskumných tradícií, pričom ozrejmil, že „nie je žiadnej zaručenej metodologickej cesty do zaslúbenej zeme“ (House, 1994, s. 20 – 21). Výskum teda

nemá prebiehať podľa vopred daných štandardizovaných postupov, ale v každom výskume je výskumník postavený pred výzvou, ako hľadať správne spôsoby a cesty, aby boli výsledky jeho práce vieryhodné a zodpovedali všeobecným kritériám kvality vedeckého skúmania. Jedno je však potrebné – varovať pred indiskriminačnou kombináciou oboch paradigiem. Hlavné rozdiely medzi kvantitatívnym a kvalitatívnym výskumom možno vidieť vo výskumných stratégiách, pretože máte postavené rozličné výskumné ciele, získavate rôzne formy údajov a operujete s rozličnými príčinnými typmi vzťahov. Kvôli všetkému naznačenému, kombinácia kvalitatívneho a kvantitatívneho prístupu neprinesie nutne to najlepšie z oboch oblastí. Kombinovanie kvalitatívnych a kvantitatívnych metód nie je dobré v každom čase, avšak predovšetkým vtedy, keď nám taká kombinácia zabezpečí zjednotenie so všeobecnými výskumnými cieľmi.

L. Datta poskytla päť presvedčivých, praktických dôvodov v prospech spolužitia medzi oboma paradigmami, na ktorých spočívajú výskumné metodológie (Datta, 1994, s. 54 – 56):

- obe paradigmy sa reálne využívajú už dlhé roky,
- mnohí výskumníci sa vyjadrujú v prospech použitia oboch paradigiem,
- výskumné inštitúcie podporujú obe paradigmy,
- obe paradigmy vplývajú na politiku,
- zvnútra oboch paradigiem už prebehlo mnoho rozpráv o možnostiach spolupráce.

Autorka uviedla niekoľko veľmi pragmatických argumentov v prospech koexistencie, avšak prijať sú ich ochotní iba tí výskumníci, ktorí vedu chápu viac v zmysle praktického uplatnenia vedeckých zistení, a menej v súvislostiach s ontologickými, epistemologickými a metodologickými konceptmi, ktoré sú základom vedeckej práce. Skutočne to boli pragmatikovia, ktorí sa najviac prihovárali za tézu o nekompatibilite, ktorá bola založená na vzťahu medzi epistemológiou a metódou. Pragmatizmus má korene predovšetkým v Amerike, korení pri autoroch ako sú Peirce, James a Dewey. Európski vedci mali trochu pohrdavý a znevažujúci postoj k pragmatizmu, predovšetkým pre jeho „demaskovanie“ metafyzických konceptov, akým je, povedzme, pravda. Miesto hľadania metafyzickej pravdy, je pre pragmatikov pravda to, „čo fuguje“ (Tashakkori a Teddlie, 1998, s. 12).

Ak sa vrátíme k téze o kompatibilite, musíme spomenúť Reichardta a Rallisa, ktorí vo svojej analýze spájania kvalitatívneho a kvantitatívneho výskumu tvrdili, že existuje dosť zhôd vo fundamentálnych hodnotách medzi zástancami oboch paradigiem, že by mohli „vytvoriť dlhotrvajúce partnerstvo“ (Reichardt a Rallis, 1994, s. 85). Táto podobnosť vo fundamentálnych hodnotách zahŕňa presvedčenie o hodnotovej zaťažnosti výskumu, teoretickej zaťažnosti skúmaných skutočností, presvedčenie o tom, že realita je multiplicitná a konštruovaná, presvedčenie o mylnosti poznania a presvedčenie, že je teória určená skutočnosťami. To znamená, že je „možné ktorýkoľvek z radu údajov vysvetliť na základe mnohých teórií (tamže, s. 88). Tento zoznam zahŕňa v skutočnosti väčšinu tvrdení, ktoré vyčítali zástancovia kvantitatívnej paradigmy kvalitatívnym výskumníkom a naopak. Kvantitatívni výskumníci tvrdia, že je možné pomocou vhodnej metódy získať hodnotovo neutrálne vedecké poznanie. Skutočnosti nie sú teoreticky zaťažené, avšak nimi potvrdzujeme alebo zamietame vopred pripravené hypotézy. Kvantitatívni výskumníci prisahajú na pozitivistické videnie sveta, ktorý je celostný a my sa k nemu našim poznáním približujeme - na rozdiel od konštruktivistického pohľadu na svet, ktorý realnosť vidí ako niečo štruktúrované subjektom. Čo sa týka omylnosti poznania, najvieryhodnejšie je to jedno tvrdenie z horevedeného zoznamu, ktoré vyhovuje kvantitatívnej paradigme a ktoré hovorí, že je potrebné teórie znovu overovať a falzifikovať, pretože nejestvuje konečné poznanie študovaného predmetu (porovnaj Popper, 2002). Čo sa týka určenosti teórie skutočnosťami, t. j. že môžeme

údaje vysvetliť mnohými teóriami, je to presvedčenie ktoré odporuje kvantitatívnym pozíciám, podľa ktorých nevysvetľujeme údaje teóriou, ale teórie potvrdzujeme alebo zamietame pomocou údajov. Reichardt a Rallis teda uviedli ako spoločné fundamentálne hodnoty tie, ktoré sú blízke kvalitatívnej paradigme a kvantitatívni výskumníci by s nimi zrejme ťažko súhlasili.

V prospech prekonania protikladnosti kvalitatívne – kvantitatívne možno uviesť tri podstatné argumenty:

1. Zástancovia kvalitatívneho výskumu v posledných desaťročiach čerpajú z ostrej kritiky kvantitatívnej metodológie. Pritom utvárajú skreslený obraz, ktorý nerešpektuje súčasný rozvoj. Uvedieme dva príklady: Často sa kvantitatívnej metodológii podsúva jednostranne prírodovedné myslenie, ako sa s tým stretávame napr. u U. Flicka. Predstavuje nám kvantitatívny výskum v oblasti psychológie v jeho najrigoróznejšej forme (Flick, 2002, s. 2 – 4). Ten redukuje človeka a spoločnosť na mašinériu, ktorá funguje na základe všeobecne platných zákonov, podľa merateľných, jednoduchých princípov príčiny a následku.

Druhá výhrada voči kvantitatívnej metodológii sa dotýka toho, že je jednostranne štatisticky zameraná a neštuduje dané procesy (porovnaj Denzin a Lincoln, 1994). Slabé stránky kvantitatívnej metodológie sú prehnane zdôrazňované. (Zároveň s kvantitatívnymi metódami zberu údajov získavame aj implicitné informácie, ktoré inak výskumníci skrývajú a už vďaka anonymnosti nástroja zbierania údajov (napr. anketa) podnecuje k tomu, aby boli odkryté). Na druhej strane sa však slabé stránky a problémy kvalitatívnych prístupov málo tematizujú. K tomu často patrí chýbajúca transparentnosť a systematickosť postupov a ťažkosti pri zovšeobecňovaní výsledkov.

V záležitosti chýbajúcej transparentnosti a systematickosti postupov kvalitatívnych výskumov by táto výčitka mohla výskumníkov podnietiť ku kritickejšiemu a skeptickejšiemu postoju k získaným údajom. Príliš často kvalitatívni výskumníci podávajú nedôkladné závery takým spôsobom, že je hlavným produktom spoločenskovedného a humanitného výskumu potvrdenie toho, čo všetci vedeli na základe zdravého rozumu už na začiatku. Keď sú takéto analýzy vyvolané a dochádza ku kritike, kvalitatívni výskumníci sa odvolávajú na „etnografickú autoritu“ (Hammersley a Atkinson, 2000) a obraňujú svoje interpretácie nie s prívrženectvom, systematickým, etablovaným, externo-validizačno analytickým prístupom, ale poukázaním na skutočnosť, ktorú aj tak nikto nespochybňuje, a to, že „tam bolí“. Vykonali prácu vo výskumnej oblasti, zozbierali údaje a preto môžu mať najlepší vhľad do toho, aký môžu mať údaje význam.

Kritický pohľad môže vidieť slabé a silné stránky aj v kvantitatívnom aj v kvalitatívnom prístupe. Z toho vyplýva, že je potrebné zaviesť rozličné stratégie všade tam, kde sú primerané a môžu rozvinúť svoje prednosti.

2. Druhý argument sa spája s požiadavkou priznania primátu predmetu výskumu a výskumnej otázky pred metódou. Najskôr musí byť jasné, čo budeme skúmať, až potom treba uvažovať o tom, aké metódy sú k tomu primerané. Táto pozícia, ktorá ešte umožňuje aj kombináciu kvalitatívnej a kvantitatívnej metodológie, pokiaľ je taká kombinácia vhodná vzhľadom na ciele výskumu, je často teoreticky formulovaná zvnútra kvalitatívneho výskumu (napr. Borzt a Doering, 2006). V praxi sa však vytvorili metodologické školy, ktoré praktikuju stále rovnaké spoľahlivé metódy. Toto jednostranné myslenie by mohli prekonať vtedy, ak by dosiahli otvorenosť metodologických postupov, zameraných na predmet výskumu.

3. Argument za to, aby hľadali spoločné body a línie, spočíva tiež v tom, že doterajšie pokusy jednoznačne a jasne ohraničiť kvalitatívne a kvantitatívne analýzy, boli neúspešné (Mayring, 2002, s. 19 – 24). Tiež veľkosť náhodného výberu nepredstavuje jasné, jednoznačné kritérium pre rozhraničenie, keďže existujú aj kvantitatívne štúdie jednotlivého prípadu

(porov. Sagadin, 2004): Aj škálovanie, ktorého podstata spočíva v meraní, neponúka jasnú diferenciáciu, pretože sa nominálne a ordinárne údaje kvantitatívne analyzujú a na druhej strane sa pod pojmom explozívna údajová analýza (Tukey, 1994, podľa Mayring, 2001) kvantitatívne údaje kvalitatívne interpretujú. Ak teda nemôžeme definovať jasné rozdiely medzi kvalitatívnymi a kvalitatívnymi postupmi, je potrebné hľadať styčné body.

Vedcov znova provokuje čierno-biely obraz tézy o nekompatibilitnosti. Tvrdia, že vedecké skúmanie nie je formalistické a že výskumník môže byť tak subjektívnym ako objektívnym, môže voliť kvalitatívne alebo kvantitatívne metódy, skúmať väčšie či menšie skupiny prípadne jednotlivcov. Rozhodnutie závisí od výskumných otázok a fáz výskumného cyklu. Ak sa pridáme k takému stanovisku, že je spor medzi paradigmami ukončený a že ho nahradila pragmatickejšia orientácia, potom môžeme rozvíjať tézu o paradigmatickom relativizme a využívaní multiplicitných metód.

2. Paradigmatický relativizmus ako paradigma nevyučovania

V období monometód existoval definitívny zväzok medzi použitou metódou a vedeckou paradigmatou, zvnútra ktorej vedec pracoval. S realizáciou tohto zväzku sa zmenila aj metodologická podoba foriem výskumu. Relativizmus je kľúčom k otvorenosti a kontinuálnemu hľadaniu ešte informatívnejších a rozvinutejších metodologických postupov.

Všetky rozpravy na túto tému prebiehali na úrovni štyroch paradigiem: pozitívna, post-pozitívna, kritické teórie a konštruktivizmus. Sme zapojení do veľkej diskusie o tom, ktorá z týchto má prevládať. Ale aj E. Guba, ako presvedčený zástanca konštruktivizmu upozorňuje, „že je boj o dominanciu irelevantný“ a že „žiadna zo štyroch nie je tou pravou paradigmatou výberu“. Nejde o to, aby na konci jedna, ak nie viac z paradigiem zvíťazila, ale o to, aby sme sa pozdvihli na inú úroveň, na ktorej budú všetky tieto paradigmy nahradené novou paradigmatou, ktorej obrysy dnes môžeme vidieť iba hmlisto. Tá paradigma nebude predstavovať väčšie priblíženie sa k pravde, bude iba viac informatívna a sofistikovaná, než tie, s ktorými máme dnes pracovať“ (Guba, 1990, s. 27). Máme tu ako možnosť novej paradigmy pracovať s relativizmom? Najpravdepodobnejšie áno, pretože stále ešte existuje množstvo interpretácií, ktoré môžeme nájsť v každom výskume, a ak neexistuje nejaký fundamentálny postup, s ktorým by sme mohli determinovať správnosť alebo nesprávnosť konštruktov tejto pravdy, potom niet inej alternatívy, ako zaujať pozíciu relativizmu. Alebo, ako hovorí C. D. Phillips „Ak nemôže byť žiadne správanie sa plne a nespochybniteľne dokázané, potom nemôže byť nič ani vylúčené. Dostali sme sa na kamenistú cestu proti relativizmu. Hoci je možné zachovať dúfajúci pohľad a celkom prepozičovať príjemnú chuť výzve, ktorá tento nový obraz vedy predstavuje. Tu môžeme získať výskumníka z oblasti evaluácie a akčného výskumu. Ľudia tu nestrácajú srdce, ak sú aj konfrontovaní s realitou, ktorá je blízka paralele „čistých“ vedcov., a niektorí napredujú na neistotách svojho poľa (Phillips, 1990, s. 38). V princípe nevyučovateľnosti je relativizmus skutočne zakotvený. V skutočnosti ide o to, že majú rozliční ľudia a rozličné spoločnosti rozličné pohľady na to, čo je reálne. A túto skutočnosť nemožno zaprieť. Na druhej strane majú rozliční ľudia rozličné názory na to, či môžeme alebo nemôžeme vedieť, ktorý z týchto pohľadov je správny. Relativizmus podlieha pravidlu, že sú všetky takéto rozličné a sporné pohľady správne, resp. že platia v určitom čase.

Tu by sme chceli znova spomenúť T. Kuhna, ktorý hovorí o tom, že sme všetci chytení v osidlach paradigmy a že nemôžeme racionálne prechádzať z jednej do druhej paradigmy, keďže sú naša viera a presvedčenia nekompatibilné. Avšak takýto extrémny exkluzivizmus sa zdá byť sporný z hľadiska každodennej skúsenosti vedy. Zástancovia Freudovej psychoanalýzy chápu, avšak nesúhlasia so Skinnerovými behavioristami a neomarxistickými vedcami

v spoločenských vedách rozumejú kolegom z konzervatívnejšej vrstvy a naopak. „Podstatné je, aby paradigma slúžila ako šošovka, nie klapka na oči“ (tamže, s. 41). Veda nie je technická a jednodimenzionálna, a musí v nej zostať otvorený priestor pre pluralizmus.

Neexistuje nezávislý, všeobšahly rámec alebo kostra, alebo jeden jediný metajazyk, pomocou ktorého by sme mohli racionálne rozhodnúť alebo jednoznačne zhodnotili konkurenčné tvrdenia alternatívnych paradigiem. Kvôli tomu relativizmus skutočne predstavuje „kamenistú cestu“, ako hovorí Phillips, ak ideme ešte ďalej, „vo svojej najprisnejšej forme je relativizmus pevným presvedčením, že sa obrátíme k štúdiu týchto konceptov, ktoré filozofia považujú za najfundamentálnejšie – či už ide o koncept racionality, pravdy, reality práva, dobra, alebo normy – sme prinútení spoznať, že v konečnej analýze musíme takéto koncepty chápať ako relatívne, zvnútra špecifické konceptuálne schémy, teoretického rámca, paradigmy, spôsobu života, spoločnosti alebo kultúry“ (Bernstein 1983, s. 8). Vo svojej najextrémnejšej forme nám relativizmus vlastne predstavuje spôsob videnia sveta, ktorému sú odobraté všetky základy – a tým aj kritériá. Vo výskume však na takýto krajný pohľad samozrejme nemôžeme pristúpiť. Na úrovni výskumu ide viac o konceptuálnu úroveň, na nej kombinujeme a spájame to, čo sa zdalo byť nespojiteľné a nekompatibilné, pričom to zdôvodňujeme zásadou relativizmu: že nič nemôže byť bezpodmienečne zamietnuté, teda nemôžeme to vylúčiť ako nemožné. Výskum ako neutrálny, technický proces bol nahradený výzvou k dialogickému diskurzu o súbore dostupných výskumných logík a paradigmatických perspektív.

Podstata zmierenia medzi paradigmami, ktoré umožňuje ich relativizáciu spočíva v ich identifikácii ako jedinečných, historicky podmienených foriem poznávania, v chápaní ich dôsledkov a v identifikácii toho, akými sú v skutočnosti – spôsoby videnia, ktoré súčasne odkrývajú a zakrývajú. Výskumník sám musí zvnútra danej palety možností nájsť cestu k odpovediam na svoje otázky. Viac než byť obmedzeným iba jednou paradigmou, ktorú revolučne nahrádza novou alebo čírym spájaním dvoch paradigiem, je dôležité chápať to, že otvorenosť pre multiplicitné perspektívy poskytuje najlepšie výsledky.

3. Paradigmatický relativizmus ako nová paradigma?

Výskumníci, ktorí sa na výskum pozerajú z praktického hľadiska, sa domnievajú, že sú výskumné otázky dôležitejšie ako metódy, ktoré používajú vo výskume, dôležitejšie ako svetový názor, ktorý by mal tvoriť základ pozadia, respektíve podklad tejto metódy. Väčšina výskumníkov najradšej pristupuje k tvorbe svojej výskumnej otázky so všetkým rozmanitým dostupným metodologickým arzenálom, opierajúc sa pri tom o pragmatické krédo: „čo funguje“.

Pre väčšinu výskumníkov, ktorí sú oddaní myšlienke presného štúdia výskumného problému je metóda výskumu sekundárna a jej svetonázorový základ sotva vypláva na povrch, s výnimkou najabstraktnejšieho zmyslu.

Počas celého obdobia mala paradigmatická debata vo vnútri filozofie spoločenských vied primárny význam, od tej doby mnohí aktívni teoretici a výskumníci prevzali pravidlá a zásady paradigmatického relativizmu, čo jednoducho znamená využitie akéhokoľvek filozofického a/alebo metodologického prístupu, ktorý je užitočný pre riešenie nami skúmaného určitého výskumného problému (Raichardt a Raillis, 1994). Aj takzvaní bojovníci, ktorí úporne obhajovali exkluzívnu úlohu a význam konštruktivizmu, ako základnej paradigmy kvalitatívnej metodológie a jeho nezlučiteľnosť s pozitivistickou orientáciou si časom osvojili zmierlivý tón. Guba a Lincolnová referovali, že je „metafora vojny paradigmiem ... nepochybné prekonaná. Opis diskusie predchádzajúceho desaťročia, prípadne dvoch – ako vojny,

vykresľuje záležitosť konfliktnejšie, ako je potrebné. Riešenie paradigmatických rozdielov sa môže prejavíť ešte vtedy, keď sa objaví nová paradigma, ktorá bude utvorená lepšie a sofistikovanejšie, ako ktorákoľvek iná súčasná. K tomu dôjde oveľa pravdepodobnejšie vtedy, ak sa zástancovia týchto rozličných pohľadov stretnú a prediskutujú svoje rozdiely (Guba a Lincoln, 1994, s. 116). Ide teda o aplikáciu idey T. Kuhna (Kuhn, 1996), ktorý hovorí o prekonaní rámcov súčasnej paradigmy v prospech utvorenia nového paradigmatického konceptu.

Ak teda prijmeme predpoklad, ktorý je implikovaný zvnútra paradigmatického relativizmu, že je spor medzi paradigmami skončený, môžeme konštatovať, že ho nahradila pragmatická orientácia, ktorá v skutočnosti zaujala svoje miesto, nie na základe teoretických rozpráv o pragmatizme, ale v dôsledku práce výskumníkov v praxi, dôvod preto potom môžeme nájsť v rozmachu a rozvoji spoločensko-vedných vied, pretože tieto od 50-tich rokov ... silne rástli. A počas tohto rastu sa žiadna veľká problémová oblasť neskúmala exkluzívne zvnútra jednej metódy (Brewer a Hunter, 2006, s. 10).

Zoslabnutie napätia medzi protikladnými paradigmami pozitívne vplývalo na rozvoj výskumu v mnohých oblastiach, pretože väčšina výskumníkov používa také metódy výskumu, ktoré sú pre ich výskum vhodné. Zdá sa však, že prevládalo presvedčenie, ktoré prebrali mnohí metodológovia a výskumníci a ktoré môžeme jednoducho označiť ako: „vyber z arzenálu rozličných výskumných metodológií tie, ktoré potrebuješ vo svojom výskume, a ostatné nechaj tak“. Tento princíp sa rozšíril z celej diskusie, ktorá bola preťažená metodologickými argumentmi ako protiklad k epistemologickým domnienkam. „Bojovníci“ preukazovali silné preferencie základov kľúčových epistemologických predpokladov o povahe reálnosti, „spájači“ zasa rozvíjali hlavne metodologické smernice v prospech integrácie metód, rešpektovania teoretických hľadísk ako druhu konkrétneho výskumného projektu a výskumných otázok.

Pragmatizmus sa v podstate najviac približuje k idei paradigmatického relativizmu, ktorý usmerňuje používanie kombinovaných metód a kombinovaných modelov vedeckého výskumu. Pragmatizmus vcelku vyhovuje, ak a/ predstavuje paradigmu, ktorá si prisvojila používanie kombinovaných metód, keď sa b/vyhýba použitiu metafyzických konceptov (ako sú pravda a reálnosť), ktoré vyvolali množstvo nekonečných rozpráv a c/ ak predstavuje veľmi praktickú a použiteľnú filozofiu výskumu: študuj to, čo je užitočné a čo ťa zaujíma, rob to na rôzne spôsoby, ktoré sa ti zdajú byť primerané, využi výsledky takým spôsobom, ktorý ti môže priniesť pozitívne výsledky z hľadiska tvojho vnútorného systému hodnôt (Tashakkori a Teddlie, 1998, s. 30).

Každá pravdivá metodologická reflexia v rámci ktorejkoľvek vedy musí vždy rešpektovať povahu výskumného javu a následne si položiť otázku – ktorá metóda je primeraná pre opis, analýzu a vysvetlenie dané javu. Metodologické koncepty samotné nemusia odpovedať na otázku „ktorá metóda by sa mala použiť v štúdiu daného spoločenského javu, a/alebo či majú byť v týchto aktivitách použité integrované kvalitatívne a kvantitatívne metódy (Kelle, 2001, 4. §). Miesto toho, aby sme odôvodňovali rozpravu o primeranosti metodológie v spoločenských vedách exkluzívne na abstraktnej metodologickej a epistemologickej úrovni, považujeme za užitočnejšie usmerniť hlavné reflexie na overovanie použitia metodologických konceptov pomocou príkladov z výskumnej praxe.

Treba zdôrazniť, že kombinovanie metodologických prístupov nemôže viesť výskumníkov k tomu, aby sa im zdalo vedľajším uvedomovanie si toho, že, rozličné prístupy vychádzajú z rozličných epistemologických a logických predpokladov. Metodologická triangulácia (kombinovanie metód) nevyhnutne nezvyší validitu výsledkov. Konkurenčné teórie sú

v podstate produktom rozličných tradícií a kombinované metódy môžu ponúknuť plnší obraz, avšak nie nevyhnutne aj „objektívnejší“. Rovnako tiež rôzne metódy, ktoré sú odvodené z rozličných epistemologických predpokladov a kombináciou týchto metód, môžu pridať svoj kameňok do zbierky poznania a prehliť toto poznanie, čo znamená prijatie relativistickej epistemológie, teda takej, ktorá radšej riadi použitie mnohých zdrojov poznania než, používanie iba jedného zdroja poznania.

Použitá literatúra

- BANISTER, P. et al.: *Qualitative methods in psychology. A research guide*. Buckingham : Open University Press, 2011.
- BAUMGARTEN, M.: *Paradigm Wars – Validity and Reliability in Qualitative Research*. Grin Verlag, 2012 (<http://www.grin.com/en/>). (13. 3. 2012).
- BERNSTEIN, R. J.: *Beyond Objectivism and Relativism: Science, Hermeneutics, and Praxis*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1983.
- BORTZ, J., DÖRING, N.: *Forschungsmethoden und Evaluation für Human- und Sozialwissenschaftler*. Berlin : Springer, 2006.
- BREWER, J., HUNTER, A.: *Foundations of Multimethod Research: Synthesis of Styles*. London : Sage, 2006.
- CRESWELL, J. W., PLANO CLARK, V. L.: *Designing and Conducting Mixed Methods Research*. London : Sage, 2011.
- DATTA, L.: *Paradigm Wars: A Basis for Peaceful Coexistence and Beyond*. V: Reichardt, C. S., in Rallis, S. F. (red.), *The Qualitative – Quantitative Debate: New Perspectives*. San Francisco : Jossey-Bass Publishers, 1994, s. 53–70.
- DENZIN, N. K., LINCOLN, Y. S. (red.): *Handbook of Qualitative Research*. London : Sage Publications, 1994.
- DENZIN, N. K., LINCOLN, Y. S. (red.): *Handbook of Qualitative Research* (2.vyd.). London : Sage Publications, 2000.
- DENZIN, N. K., LINCOLN, Y. S. (red.): *The Landscape of Qualitative Research*. London : Sage Publications, 1998.
- FIELDING, N., SCHREIER, M.: Introduction: On the Compatibility between Qualitative and Quantitative Research Methods [54 odstavcov]. In: *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum Qualitative Social Research* [On-line Journal], 2(1), 2001. (<http://qualitative-research.net/fqs/fqs-eng.htm>, 5. 10. 2005).
- FLICK, U.: *An Introduction to Qualitative Research*. London : Sage, 2002, 2009.
- FRIEBERTSHÄUSER, B., PRENGEL, A.: *Handbuch qualitativer Forschungsmethoden in der Erziehungswissenschaft*. Weinheim : Juventa, 1997.
- GUBA, E. G. (red.): *The Paradigm dialog*. Newbury Park : Sage, 1990.
- GUBA, E. G., LINCOLN, Y. S.: Competing Paradigms in Qualitative Research. In: Denzin, N. K., in Lincoln Y. S. (ur.), *Handbook of Qualitative Research*. London : Sage Publications, 1994, s. 105–117.
- GUBA, E. G., LINCOLN, Y. S.: Paradigmatic Controversies, Contradictions and Emerging Confluences. In: Denzin, N. K., Lincoln Y. S. (red.), *Handbook of Qualitative Research* (2. izd.). London : Sage Publications, 2000, s. 163–188.
- HAMMERSLEY, M., ATKINSON, P.: *Ethnography: Principles in Practice*. London, New York : Routledge, 2000.
- HOUSE, E. R.: Integrating the Quantitative and Qualitative. In: Reichardt, C. S., in Rallis, S. F. (ur.): *The Qualitative – Quantitative Debate: New Perspectives*. San Francisco : Jossey-Bass Publishers, 1994, s. 13–22.

- KELLE, U.: Sociological Explanations between Micro and Macro and the Integration of Qualitative and Quantitative Methods. In: *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research (On-line Journal)*, 2(1), 2001. (<http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/1-01/1-01kelle-e.htm>, pridobljeno: 3.10.2005).
- KUHN, T.: *Struktura znanstvenih revolucij*. Ljubljana : Krtina, 1998.
- LINCOLN, Y. S.: The Making of a Constructivist: A Remembrance of Transformations Past. In: Guba, E. G. (red.): *The Paradigm dialog*. Newbury Park : Sage, 1990.
- MARENTIČ – POŽARNIK, B.: Uspešna prenova terja enakopravnejši položaj »alternativne« raziskovalne paradigme in učitelja raziskovalca. In: *Sodobna pedagogika*, 52, 2001, št. 2, s. 64–80.
- MAYRING, F.: Kombination und Integration qualitativer und quantitativer Analyse. In: *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum Qualitative Social Research (Online Journal)*, 1(3), 2001. (<http://qualitative-research.net/fqs/fqs.htm>., ziskané: 4. 10. 2005).
- MAYRING, P.: *Einführung in die Qualitative Sozialforschung*. Weinheim : Beltz Verlag, 2002.
- MILLES, M., HUBERMAN, A. M.: *Qualitative Data Analysis: an Expanded Sourcebook*. Thousand Oaks, London, New Delhi : Sage, 1994.
- PHILLIPS, D. C.: Whose Future? Whose Past?: Notes on Critical Theory and Methodology. In: GUBA, E.G. (red.): *The Paradigm dialog*. Newbury Park : Sage, 1990.
- POPPER, K. R.: *The Logic of Scientific Discovery*. London : Rutledge, 2002.
- REICHARDT, C. S., RALLIS, S. F. (red.): *The Qualitative – Quantitative Debate: New Perspectives*. San Francisco : Jossey-Bass Publishers, 1994.
- SAGADIN, J.: Paradigmatska plat kejijskega in tradicionalnega empiričnega pedagoškega raziskovanja v luči objektivnosti in resničnosti znanstvenih spoznanj. In: *Sodobna pedagogika*, 40, 1989, št. 7 – 8, s 335–340.
- SAGADIN, J.: Tipi in vloga študij primerov v pedagoškem raziskovanju. In: *Sodobna pedagogika*, 55, 2004, št. 4, s. 88–100.
- TASHAKKORI, A., TEDDLIE, C.: *Mixed Methodology*. London : Sage Publications, 1998.
- TEDDLIE, C., TASHAKKORI, A.: *Foundations of Mixed Methodology*. London : Sage Publications, 2009.

SUMMARY

The article first gives an overview of objections speaking in favour of the thesis of the incompatibility between the qualitative and quantitative paradigms. However, the subsequent development of research methodology in the social sciences and humanities increasingly moved in the direction of approaching and combining both research methods. Many active theoreticians and researchers used the rules and principles of paradigmatic relativism. The latter is understood as a principle of non-exclusion which, at the research level, means that it combines and connects what previously seemed non-connectable and incompatible. It is based on the assumption that, if nothing can be incontestably rejected, it is also not possible to exclude it as possible. In this way, the research act as a neutral technical process is subject to a call for dialogical discourse about the mass of available research logics and paradigmatic perspectives.

Zo slovinčiny preložila: Mária Matulčíková